УДК [341.4:343.21]:341.322.5
DOI https://doi.org/10.32782/klj/2026.3.38

Кочерган А. О.,
аспірант кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0003-3132-2352

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ (СТ. 437 КК УКРАЇНИ): ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ

Анотація. Вдосконалення ст. 437 КК України шляхом її приведення у відповідність до міжнародно-правових стандартів є головною практичною метою цієї статті. З цією метою пропонується переглянути місце змови у структурі складу злочину, конкретизувати ознаки спеціального суб'єкта, уточнити зміст окремих форм об'єктивної сторони, а також запровадити поняття «акт агресії» замість термінів, що вживаються нині. Реалізація цих змін забезпечить більш послідовне, передбачуване та юридично коректне застосування відповідної кримінально-правової норми.

Термінологічна невідповідність між національним і міжнародним правом становить одну з ключових проблем, виявлених у дослідженні. На відміну від міжнародного кримінального права, яке оперує поняттям «акт агресії», чинна ст. 437 КК України вживає терміни «агресивна війна», «воєнний конфлікт» та «агресивні воєнні дії». З метою з'ясування їх змісту проаналізовано Римський статут МКС, резолюцію Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX), а також підходи судової практики до визначення кола суб'єктів відповідальності за злочин агресії.

Безпосереднім предметом дослідження є об'єктивна сторона злочину агресії, передбаченого ст. 437 КК України. Детально розглядаються форми злочинної поведінки – планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій. Встановлено, що точне визначення зовнішніх проявів цього злочину є необхідною умовою його розмежування з воєнними злочинами, державною зрадою, колабораційною діяльністю та іншими суміжними кримінальними правопорушеннями.

Ключові слова: *міжнародне кримінальне право, злочин агресії, об'єктивна сторона злочину, агресивна війна, акт агресії, ст. 437 КК України, кваліфікація акту агресії, Римський статут.*

Kocherhan A. O. The objective side of the crime of aggression (Article 437 of the Criminal Code of Ukraine): problems of normative definition and legal qualification

Abstract. Improving Article 437 of the Criminal Code of Ukraine by bringing it into conformity with international legal standards is the main practical aim of this article. For this purpose, it is proposed to reconsider the place of conspiracy within the structure of the corpus delicti, specify the features of the special subject, clarify the content of individual forms of the objective element, and introduce the concept of «act of aggression» instead of the terms currently used. The implementation of these changes will ensure a more consistent, predictable, and legally correct application of the relevant criminal law provision.

The terminological inconsistency between national and international law constitutes one of the key problems identified in the study. Unlike international criminal law, which operates with the concept of «act of aggression», the current wording of Article 437 of the Criminal Code of Ukraine uses the terms «aggressive war», «military conflict», and «aggressive military actions». In order to clarify their content, the Rome Statute of the International Criminal Court, United Nations General Assembly Resolution No. 3314 (XXIX), as well as judicial approaches to determining the range of subjects of liability for the crime of aggression, have been analyzed.

The direct subject of the study is the objective element of the crime of aggression provided for in Article 437 of the Criminal Code of Ukraine. The forms of criminal conduct – planning, preparation, initiation, and conduct of an aggressive war or aggressive military actions – are examined in detail. It has been established that the precise definition of the external manifestations of this crime is a necessary condition for distinguishing it from war crimes, high treason, collaboration activities, and other related criminal offences.

Key words: *International criminal law, crime of aggression, objective element of the crime, aggressive war, act of aggression, Article 437 of the Criminal Code of Ukraine, qualification of the act of aggression, Rome Statute.*

© Кочерган А. О., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. З'ясування того, які саме діяння утворюють об'єктивну сторону злочину агресії, як їх розмежовувати між собою та яким чином узгодити національне кримінальне законодавство з міжнародно-правовими стандартами без втрати здатності ефективно реагувати на реалії збройної агресії проти України, становить важливе наукове і практичне завдання. Його актуальність зумовлена, зокрема, термінологічною неузгодженістю чинної ст. 437 КК України з міжнародним кримінальним правом: законодавець вживає поняття «агресивна війна», «воєнний конфлікт» та «агресивні воєнні дії», не розкриваючи їх змісту достатньо чітко, тоді як на міжнародному рівні усталеною є категорія «акт агресії». Ці та інші проблемні аспекти ускладнюють однакове й передбачуване застосування відповідної норми.

Серед кримінальних правопорушень проти миру та міжнародного правопорядку злочин агресії вирізняється особливим ступенем суспільної небезпечності – його вчинення становить загрозу не лише для окремої держави, а й для всієї архітектури міжнародної безпеки. В умовах триваючої збройної агресії ця проблема набуває для України не абстрактно-теоретичного, а цілком конкретного практичного виміру: кримінально-правова оцінка дій, пов'язаних із плануванням, підготовкою, розв'язуванням і веденням агресивної війни, є нагальною потребою сьогодення. Відтак належне розуміння об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 437 КК України, виступає неодмінною передумовою його чіткого відмежування від воєнних злочинів, державної зради, колабораційної діяльності та інших суміжних складів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика злочину агресії та його об'єктивної сторони вже частково розглядалася у кримінально-правовій доктрині, зокрема у праці О. О. Юрікова, присвяченій протидії плануванню, підготовці, розв'язанню та веденню агресивної війни на території України, а також у науково-практичному коментарі до КК України за редакцією М. І. Мельника та М. І. Хавронюка, де розкриваються основні форми діяння, передбачені ст. 437 КК України. Важливе значення для дослідження мають також міжнародно-правові джерела – Римський статут Міжнародного кримінального суду, резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX) «Визначення агресії», а також зміни до національного законодавства, пов'язані з ратифікацією Римського статуту. Окрему практичну основу становить позиція Великої Палати Верховного Суду у справі № 415/2182/20, у якій наголошено на особливій природі злочину агресії та необхідності врахування реального впливу особи на політичні чи військові рішення держави-агресора. Водночас наявні дослідження не усувають повністю проблеми змістовного розмежування форм об'єктивної сторони ст. 437 КК України, що й зумовлює потребу подальшого аналізу цієї теми.

Незважаючи на те що злочин агресії не залишається поза увагою дослідників, цілий ряд елементів його об'єктивної сторони й досі не отримав належної наукової конкретизації. Насамперед це стосується розмежування між плануванням, підготовкою, розв'язуванням і веденням агресивної війни або агресивних воєнних дій – чинна редакція ст. 437 КК України обмежується простим перерахуванням цих форм, не розкриваючи їх індивідуального змісту, що закономірно породжує ризик різночитань при застосуванні норми. Самостійну наукову проблему становить і з'ясування співвідношення між вживаними у вітчизняному законодавстві поняттями – «агресивна війна», «воєнний конфлікт», «агресивні воєнні дії» – та міжнародно-правовою категорією «акт агресії». Не менш актуальним залишається питання про те, хто може визнаватися суб'єктом цього злочин, а також про те, чи виправдане збереження змови як окремої форми об'єктивної сторони. Саме ці аспекти, які не знайшли достатнього висвітлення в попередніх дослідженнях, і становлять предмет цієї статті.

Метою статті є дослідження об'єктивної сторони злочину агресії, передбаченого ст. 437 КК України, крізь призму проблем її нормативно-правового визначення та практичної кваліфікації. Для досягнення цієї мети необхідно з'ясувати зміст основних форм об'єктивної сторони цього злочину – планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни чи агресивних воєнних дій; визначити їх співвідношення з міжнародно-правовою категорією «акт

агресії»; окреслити проблеми відмежування злочину агресії від суміжних кримінальних правопорушень, а також сформулювати пропозиції щодо вдосконалення ст. 437 КК України з урахуванням стандартів міжнародного кримінального права.

Виклад основного матеріалу. Встановлення зовнішніх проявів злочинної поведінки відіграє вирішальну роль у розмежуванні злочину агресії та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із збройним конфліктом, що й визначає особливу вагу об'єктивної сторони цього злочину для кримінального права України. Частина 1 ст. 437 КК України охоплює кримінальною відповідальністю планування, підготовку та розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, метою якої є вчинення зазначених діянь, тоді як ч. 2 ст. 437 КК України виокремлює в самостійний склад безпосереднє ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій [1]. Такий підхід законодавця відображає принципову відмінність між організаційно-підготовчими формами злочинної поведінки, що передують агресії, та її практичним втіленням у вигляді реального збройного протистояння.

Щоб надати повну оцінку об'єктивній стороні даного злочину, потрібно проаналізувати ширший пласт законодавчої бази. Згідно з п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека України розуміється як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів від реальних і потенційних загроз [2]. Саме тому злочин агресії не можна зводити тільки до факту воєнного нападу. Він посягає на фундаментальні умови існування держави: її суверенітет, територію, політичну незалежність, безпеку населення та стабільність конституційного ладу.

У науковій літературі об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 437 КК України розкривається через чотири основні форми: планування, підготовку, розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також змову про вчинення таких дій [3, с. 184-185]. Такий підхід дозволяє побачити, що цей злочин не обмежується лише моментом відкритого застосування збройної сили. Навпаки, кримінально-правове значення мають і ті попередні дії, без яких агресивна війна фактично не могла б бути організована: формування політичного рішення, розроблення воєнних планів, створення матеріально-технічної бази, мобілізація військ, інформаційна підготовка суспільства, дипломатичне прикриття майбутнього нападу.

Поняття воєнного конфлікт охоплює форму розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили. Основними видами даного конфлікту визнаються війна та збройний конфлікт. На додачу до цього агресивна війна має більш масштабний характер, оскільки передбачає широке застосування збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, що є несумісним зі Статутом ООН і часто супроводжується окупацією всієї або частини території держави, яка стала об'єктом нападу [4, с. 1355]. Отже, агресивна війна – це не просто збройне зіткнення, а цілеспрямована політико-військова діяльність, яка має на меті примусити іншу державу до підкорення, втрати території, зміни політичного курсу або позбавлення реальної незалежності.

Необхідно відмежовувати агресивну війну від агресивних воєнних дій. У доктрині агресивні воєнні дії визначаються як локальне застосування збройної сили на суші, у повітрі, на морі або в космосі проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави [3, с. 182-183]. Тобто агресивна війна характеризується ширшим масштабом, системністю, політичною метою та тривалістю, а агресивні воєнні дії можуть проявлятися у конкретних операціях, атаках, вторгненнях або інших формах застосування сили. Для кваліфікації за ч. 2 ст. 437 КК України необхідно встановити, що такі дії мають саме агресивний характер, тобто спрямовані не на оборону, а на порушення суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави [1].

Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду разом із поправками до нього, здійснена на підставі Закону України від 21.08.2024 № 3909-IX [5], ознаменувала суттєвий поступ у приведенні вітчизняного

кримінального законодавства у відповідність до міжнародних правових стандартів. У площині міжнародного кримінального права відповідальність за агресію конструюється через поняття «акту агресії» та пов'язується виключно з тими особами, що реально здійснюють керівні чи контрольні функції щодо державної політики або збройних сил. Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX закріпив зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, зумовлені зазначеною ратифікацією [6], що засвідчило послідовну гармонізацію національного кримінально-правового регулювання з міжнародно-правовими підходами. Разом із тим диспозиція ст. 437 КК України й надалі потребує законодавчого вдосконалення: передусім у частині запровадження категорії «акту агресії», чіткого розмежування стадій планування, підготовки, ініціювання та безпосереднього вчинення агресії, а також нормативного визначення кола осіб, які можуть визнаватися суб'єктами цього злочину.

Говорячи про об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 437 ККУ, неможливо уникнути повномасштабної війни РФ проти України, якраз в цьому контексті національний кримінальний кодекс охоплює найбільш загальний і в той час ключовий рівень кримінально-правової оцінки агресії – планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Серед зареєстрованих злочинів агресії та воєнних злочинів окремо можна виокремити діяння, які пов'язані з агресивною війною, поряд із порушенням законів та звичаїв війни, пропагандою війни та іншими кримінальними правопорушеннями. Таким чином, ст. 437 КК України виконує не лише каральну, а й кваліфікуючу функцію, дозволяючи юридично визначити сам факт агресивної воєнної діяльності як кримінально протиправне явище.

Об'єктивну сторону злочину формують конкретні вчинені дії, їх мета, механізм здійснення та настання певних результатів, що дозволяє розмежувати злочин агресії із суміжними кримінально-правовими діяннями. Задля належної кваліфікації відповідно до ст. 437 КК України слід з'ясовувати не лише безпосередню причетність особи до збройного протистояння, а й ступінь її реального впливу на підготовку, розв'язання чи подальше провадження загарбницької війни [1].

Мир і глобальна безпека як фундаментальні засади міжнародного права зазнають прямого посягання з боку збройної агресії, що й зумовлює необхідність їх захисту нормами ст. 437 КК України. Суверенітет держави, недоторканність її кордонів, національна безпека та добробут громадян України виступають безпосередніми об'єктами умисного заподіяння шкоди з боку осіб, причетних до розроблення, підготовки, ініціювання або провадження загарбницької війни, осіб, які повністю усвідомлюють протиправний характер власних дій і свідомо передбачають їхні наслідки. Саме тому кримінальне правопорушення у вигляді агресії принципово виключає необережну форму вини: будь-яка причетність до загарбницької війни є виявом виключно умисної поведінки [2].

Кожне окреме діяння, вчинене в умовах агресивної війни, потребує самостійної кримінально-правової оцінки та кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК України. Злочин агресії нерідко утворює той загальний фон, на якому відбуваються посягання на життя і здоров'я людей, їхнє майно, громадську безпеку, стан довкілля, а також вчиняються воєнні злочини та інші суспільно небезпечні діяння, що перебувають під кримінально-правовою охороною. Водночас притягнення до відповідальності за ст. 437 КК України жодним чином не звільняє від необхідності кваліфікувати супутні кримінальні правопорушення: навпаки, повноцінна правова оцінка дій винних осіб передбачає врахування всієї сукупності вчинених ними протиправних діянь.

Проблема чинної редакції ст. 437 КК України полягає в тому, що вона використовує поняття «агресивна війна» і «воєнний конфлікт», тоді як міжнародне кримінальне право оперує категорією «акт агресії». Відповідно до ст. 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду злочином агресії є планування, підготовка, ініціювання або вчинення акту агресії особою, яка здатна фактично здійснювати контроль або керівництво політичними чи військовими діями держави, якщо такий акт за своїм характером, серйозністю і масштабом становить грубе порушення Статуту ООН

[7]. Саме ця конструкція виглядає коректною, оскільки вона прив'язує кримінальну відповідальність не до абстрактної «війни», а до конкретного акту агресії держави.

Подібний підхід закріплено й у «Визначенні агресії», затвердженому резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року. У цьому документі агресія визначається як застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави чи іншим чином, несумісним зі Статутом ООН [8]. Важливо, що резолюція наводить не лише загальне визначення агресії, а й приклади конкретних актів: вторгнення або напад збройних сил однієї держави на територію іншої, військова окупація, анексія, бомбардування території іншої держави, блокада портів або берегів, напад на сухопутні, морські чи повітряні сили іншої держави. Саме тому для вдосконалення ст. 437 КК України логічним виглядає перехід від формули «агресивна війна чи воєнний конфлікт» до формули «акт агресії».

Національна модель криміналізації агресії частково відрізняється від міжнародної. За ст. 437 КК України караними є планування, підготовка, розв'язування і ведення агресивної війни чи агресивних воєнних дій, а також участь у змові. Натомість ст. 8 bis Римського статуту прямо використовує категорії планування, підготовки, ініціювання та вчинення акту агресії [7 (7); 9 (4)]. Звідси виникає питання: чи є поняття «розв'язування» повністю тотожним «ініціюванню» або «вчиненню» акту агресії. На практиці ці категорії близькі, але не однакові. Розв'язування більше пов'язане з початком агресивної війни або створенням ситуації її фактичного запуску, тоді як ініціювання може охоплювати віддання наказу, політичне рішення, директиву або іншу владну команду, яка запускає механізм агресії.

Планування агресії варто розуміти як інтелектуально-організаційну форму злочинної діяльності. Йдеться про визначення мети агресії, вибір об'єкта нападу, розроблення стратегії і тактики військових операцій, оцінку ресурсів, моделювання можливого спротиву, координацію військових, політичних, інформаційних та економічних заходів [3, с. 184-185]. Важливо, що планування може бути віддаленим у часі від фактичного початку бойових дій, однак саме воно створює основу для майбутньої агресії.

Попередня організація агресивної політики може підтверджуватися широким колом доказових матеріалів, жодним чином не обмеженим виключно військовими наказами. Протоколи закритих нарад, службове листування, рішення владних структур держави-агресора, стратегічні документи та пропагандистські матеріали, покликані виправдати майбутнє вторгнення, усе це здатне слугувати доказовою базою у провадженнях за ст. 437 КК України. Відтак доказування факту планування агресивної війни охоплює будь-які відомості, що свідчать про завчасну підготовку та цілеспрямоване обґрунтування нападу.

На відміну від планування, підготовка агресії носить прикладний, конкретно-практичний характер і являє собою сукупність реальних заходів із забезпечення майбутнього збройного нападу, а саме нарощування арсеналів зброї, мобілізаційні заходи, переміщення військових контингентів до державного кордону, побудова логістичної інфраструктури, ведення розвідувальної діяльності, зведення військових об'єктів, формування незаконних збройних структур, інформаційне обґрунтування неминучості вторгнення та нейтралізація чинників, здатних йому перешкодити [3, с. 184-185]. Якщо планування окреслює цільові орієнтири та механізм їх досягнення, то підготовка визначає матеріально-технічне та організаційне забезпечення реалізації цього задуму. Таким чином, підготовка посідає проміжне місце у ланцюгу між первісним політичним рішенням і безпосереднім застосуванням воєнної сили, перетворюючи абстрактний намір на реальну бойову готовність.

Розв'язування агресивної війни або воєнного конфлікту полягає у фактичному запуску агресії. Це може проявлятися у відданні наказу про вторгнення, початку бойових операцій, провокації конфліктної ситуації, створенні штучного приводу для застосування сили, висуненні необґрунтованих територіальних претензій або в інших діях, які переводять підготовлену агресію у фазу реального застосування сили [3, с. 184-185]. У даному аспекті

розв'язування агресії є особливо небезпечним, бо саме з цього моменту загроза суверенітету і територіальній цілісності іншої держави перетворюється на реальне збройне посягання.

Дискусія щодо доцільності виокремлення змови як самостійної форми в диспозиції ст. 437 КК України досі не знайшла однозначного вирішення в науковій спільноті. Один із аргументів на користь її збереження полягає в тому, що криміналізація змови дозволяє реагувати на суспільно небезпечну поведінку ще до виникнення реальних проявів агресії, тобто на найбільш ранніх стадіях формування злочинного наміру. Натомість опоненти цього підходу звертають увагу на те, що ч. 1 ст. 14 КК України вже охоплює змову в межах загального поняття готування до злочину та поруч із підшукуванням засобів, знарядь чи співучасників, а отже, самостійна фіксація цієї форми у ст. 437 КК України є зайвою. Змова фактично поглинається більш широкою категорією готування і не потребує окремого закріплення. Саме через цю концептуальну суперечність участь у змові щодо планування, підготовки або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту залишається чи не найбільш дискусійним елементом ч. 1 ст. 437 КК України [1].

Розглядаючи це питання, варто звернути увагу на пропозицію, що міститься в досліджуваній статті: вилучити з диспозиції ч. 1 ст. 437 КК України згадку про змову, але водночас передбачити підвищену відповідальність у разі вчинення відповідних дій групою осіб за попередньою домовленістю [3, с. 185].

На підтримку зазначеної позиції існують вагомі обґрунтування. Міжнародне кримінальне право не визнає змову окремим самостійним різновидом злочину агресії, хоча скоординовані колективні дії об'єктивно здатні значно підвищувати ступінь суспільної небезпечності протиправної поведінки. Водночас п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України вже відносить вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою домовленістю до обставин, які обтяжують кримінальну відповідальність і впливають на міру покарання. Виходячи з цього, змова значно природніше знаходить своє місце серед кваліфікуючих ознак, що визначають тяжкість відповідальності, аніж серед самостійних елементів об'єктивної сторони злочину агресії.

Питання про суб'єкта злочину агресії становить самостійну наукову проблему. Попри те, що ст. 437 КК України не містить застережень щодо спеціального суб'єкта, міжнародно-правова конструкція цього злочину ґрунтується на принципово іншому підході, кримінальна відповідальність може наставати лише щодо тих осіб, які мають реальні важелі контролю над державною політикою чи збройними силами або безпосередньо здійснюють керівництво ними. Саме цей критерій покладено в основу ст. 8 bis Римського статуту [7]. Звідси випливає характеристика злочину агресії як злочину «лідерського» типу, сутність якого полягає не у безпосередній участі в бойових діях, а у прийнятті чи реалізації рішень загальнодержавного рівня, орієнтованих на вчинення агресивних дій.

Окремої уваги в цьому контексті заслуговує постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2024 у справі № 415/2182/20. У цьому рішенні суд чітко окреслив природу діянь, передбачених ст. 437 КК України: вони за своєю суттю пов'язані з тими особами, які здатні здійснювати керівництво державою або суттєво визначати характер її політичних чи воєнних дій [10]. Із цього випливає принципово важливий висновок: сам по собі статус військовослужбовця держави-агресора не є достатньою підставою для кваліфікації його дій як злочину агресії. Залежно від конкретних обставин такі дії можуть утворювати склад воєнного злочину, посягання на життя та здоров'я особи, злочину проти власності або інших кримінальних правопорушень. Однак для інкримінування ст. 437 КК України необхідно встановити щось якісно інше, дійсний рівень причетності особи до планування, підготовки, розв'язування або ведення агресії, що виходить за межі виконання звичайних бойових функцій.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що ключова проблема, яка виникає при застосуванні ст. 437 КК України, зводиться до того, наскільки вітчизняна конструкція злочину агресії відповідає міжнародному кримінальному праву. Національне кримінальне законодавство відіграє важливу роль у забезпеченні захисту державного суверенітету та

територіальної цілісності, однак чинна редакція диспозиції цієї статті не повністю узгоджується ні з положеннями Римського статуту, ні з підходом, закладеним у резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН [8; 7]. За таких обставин видається доцільним переглянути формулювання ст. 437 КК України у двох напрямах: по-перше, запровадити поняття «акт агресії» як більш точний і міжнародно визнаний термін, по-друге, чіткіше визначити на рівні диспозиції ознаки спеціального суб'єкта цього злочину. Реалізація цих змін дозволила б обмежити ризик надто широкого тлумачення норми та створила б надійнішу основу для її однакового і правильного застосування на практиці.

Разом із тим, ігнорувати національну специфіку ст. 437 КК України було б помилкою. Оскільки Україна нині існує в реаліях триваючої збройної агресії, відповідна кримінально-правова норма повинна мати достатній потенціал для охоплення різних форм причетності до злочину агресії. Однак ця функціональна широта не може слугувати підставою для безмежного розширення кола осіб, на яких поширюється дія статті, зокрема, для її застосування до тих, хто об'єктивно не має жодного реального впливу на прийняття політичних або військових рішень держави-агресора. Саме тому пошук виваженого співвідношення між внутрішньодержавними потребами у притягненні винних до відповідальності та міжнародно-правовими стандартами визначення злочину агресії є тією умовою, без якої правильна кваліфікація діянь за ст. 437 КК України є неможливою.

Узагальнюючи сказане, варто наголосити: об'єктивна сторона злочину агресії, передбаченого ст. 437 КК України, є багатоелементною і охоплює дії, що можуть вчинятися як на етапі, що передує відкритому застосуванню збройної сили, так і безпосередньо в ході агресивної війни. Планування, підготовка, розв'язування та ведення такої війни – різні за своїм змістом форми поведінки, проте всі вони мають єдину спрямованість – посягання на суверенітет, територіальну цілісність і політичну незалежність іншої держави.

З огляду на виявлені недоліки, подальший розвиток кримінального законодавства України потребує приведення ст. 437 КК України у відповідність до стандартів міжнародного кримінального права. Насамперед йдеться про заміну конструкції «агресивна війна чи воєнний конфлікт» – яка є застарілою і не завжди дозволяє досягти однозначного тлумачення – на термін «акт агресії», що має чітко визначений зміст у міжнародно-правових документах. Поряд із цим необхідно уточнити ряд суміжних питань: ознаки спеціального суб'єкта злочину, місце змови в системі його форм, а також перелік кваліфікуючих обставин. Комплексне вирішення цих завдань сприяло б як підвищенню ефективності норми, так і забезпеченню її узгодженості з міжнародними підходами до кваліфікації злочину агресії.

Подолання існуючих правозастосовних труднощів потребує комплексного підходу, а саме законодавчого закріплення змісту кожної форми об'єктивної сторони злочину агресії у поєднанні з формуванням послідовної та передбачуваної судової практики Верховного Суду щодо їх тлумачення. Схожість управлінських, військових, організаційних і дипломатичних дій, у яких можуть виражатися як підготовка, так і розв'язування агресії, ускладнює розмежування цих двох форм між собою. Аналогічна складність виникає і при встановленні межі між інформаційним чи політичним сприянням агресивній політиці та плануванням агресивної війни у власне кримінально-правовому розумінні. Ризик надто широкого або, навпаки, невиправдано вузького тлумачення норми є прямим наслідком того, що закон лише перераховує форми злочинної поведінки – планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни – не розкриваючи при цьому конкретного змісту жодної з них. Відсутність у диспозиції ст. 437 КК України будь-якого пояснення щодо того, які саме дії охоплюються кожною із зазначених форм, становить самостійну законодавчу прогалину, що потребує усунення.

Встановлення агресивної спрямованості застосування збройної сили та її зв'язку з посяганням на суверенітет, територіальну цілісність або політичну незалежність держави є обов'язковим завданням органу досудового розслідування і суду, а не простою констатацією самого факту збройного протистояння. Ускладнюється це завдання тим, що термін

«воєнний конфлікт» охоплює широке коло ситуацій різної правової природи, далеко не всі з яких наділені агресивним характером, тоді як агресивні воєнні дії можуть мати обмежений масштаб за місцем, часом або способом здійснення, на відміну від агресивної війни як системного, масштабного й політично вмотивованого застосування сили проти іншої держави. Попри зовнішню подібність, поняття «агресивна війна», «воєнний конфлікт» та «агресивні воєнні дії», якими оперує чинна редакція ст. 437 КК України, несуть різне кримінально-правове навантаження і потребують чіткого розмежування. Як раз відсутність нормативно визначених критеріїв такого розмежування утворює другу суттєву проблему у застосуванні зазначеної статті.

Поєднання злочину агресії з воєнними злочинами, державною зрадою, колабораційною діяльністю або іншими складами кримінальних правопорушень є дійсною загрозою, якщо при кваліфікації за ст. 437 КК України не встановлювати чіткого функціонального зв'язку особи з агресією. Такий зв'язок передбачає з'ясування того, чи мала особа здатність впливати на стратегічні рішення, чи здійснювала організаційно-керівні функції, чи забезпечувала механізм планування, підготовки або ведення агресивної війни. Адже природа злочину агресії полягає не в рядовому виконанні наказів, а в ухваленні, організації або практичному втіленні рішень, що запускають чи підтримують агресивну війну як політико-військове явище, а отже, поширення дії ст. 437 КК України на всіх без винятку учасників бойових дій на боці держави-агресора було б юридично хибним. Через це проблема кваліфікації дій осіб, які брали участь в агресивній війні, однак не мали реального впливу на її перебіг на керівному рівні, залишається однією з ключових.

У разі врахування змови як обставини, що підвищує ступінь суспільної небезпечності злочину, а не як самостійна форма об'єктивної сторони, норма набула б більшої внутрішньої послідовності: чіткі форми агресивної діяльності охоплювалися б безпосередньо складом злочину, тоді як попередня домовленість між співучасниками виконувала б роль кваліфікуючої ознаки. Тому видається більш логічним розглядати змову не як окреме діяння поряд із плануванням, підготовкою чи розв'язуванням агресивної війни, а як підставу для посилення відповідальності у випадках, коли відповідні дії вчиняються групою осіб. Часткове збігання змови із загальним поняттям готування до кримінального правопорушення породжує обґрунтований сумнів щодо доцільності її збереження як самостійної форми об'єктивної сторони саме у складі злочину агресії, адже змова за своєю суттю є лише попередньою домовленістю про майбутнє вчинення злочину. Включення змови до ч. 1 ст. 437 КК України як однієї з форм кримінально караної поведінки потребує окремого критичного осмислення.

Прив'язка об'єктивної сторони ст. 437 КК України не до загального уявлення про війну, а до конкретних діянь із ознаками агресії стала б важливим кроком до підвищення визначеності та передбачуваності цієї норми. Категорія «акт агресії» має чітко окреслене міжнародно-правове наповнення і охоплює такі конкретні форми протиправної поведінки, як вторгнення, окупація, анексія, бомбардування, блокада портів або берегів, напад на збройні сили іншої держави тощо, що робить її значно точнішим інструментом кримінально-правової кваліфікації порівняно з розмитими поняттями «агресивна війна» та «воєнний конфлікт». Поступове зближення диспозиції ст. 437 КК України з міжнародно-правовою категорією «акту агресії» шляхом відмови від надто широких і неоднозначних формулювань видається першочерговим і найбільш виправданим способом усунення наявних нормативних прогалин в описі об'єктивної сторони злочину агресії.

Ризик різнобічної оцінки одних і тих самих дій різними правозастосовними органами суттєво знизився б за умови чіткого нормативного або судово-практичного розмежування форм об'єктивної сторони злочину агресії. Ведення агресивної війни охоплювало б подальше здійснення агресивних воєнних дій після їх початку, розв'язування – фактичний запуск агресії, підготовка – створення матеріальних, організаційних, військових та інформаційних передумов для її реалізації, а планування – розроблення політичного і військового задуму агресивних дій. Відсутність таких критеріїв змушує правозастосовну практику звертатися до

доктринальних джерел та міжнародно-правових актів для з'ясування змісту понять, які закон лише називає, але не розкриває. Тому другою важливою пропозицією є законодавче закріплення або принаймні судово-практичне роз'яснення змісту кожної з форм об'єктивної сторони – планування, підготовки, ініціювання, розв'язування та ведення агресивної війни.

Чітке закріплення у нормі або судовій практиці того, що ст. 437 КК України поширюється передусім на осіб, які реально впливають на політичні чи військові рішення щодо агресії, а не на кожного рядового учасника бойових дій, дозволило б точніше відмежовувати злочин агресії від воєнних злочинів, державної зради, колабораційної діяльності та інших суміжних складів. Водночас більш виваженим підходом було б не виключення змови з кола кримінально караних діянь узагалі, а перенесення її до кваліфікуючих ознак – передбачення підвищеної відповідальності у випадках, коли планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни здійснюються групою осіб за попередньою домовленістю. Збереження змови як самостійної форми об'єктивної сторони злочину агресії в ч. 1 ст. 437 КК України є концептуально непослідовним, оскільки за своєю правовою природою вона тяжіє до інституту готування або ознаки співучасті, а не до самостійного прояву агресивної діяльності. Усе це свідчить про необхідність перегляду місця змови у складі злочину агресії.

Висновки. Правильне відмежування злочину агресії від воєнних злочинів, державної зради, колабораційної діяльності та інших суміжних кримінальних правопорушень, а також забезпечення зрозумілості, передбачуваності й практичної придатності норми стануть закономірним результатом послідовного вдосконалення ст. 437 КК України. Досягнення цієї мети потребує наближення диспозиції до міжнародно-правового поняття «акт агресії», нормативної конкретизації змісту планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни, а також чіткого визначення кола осіб, здатних нести відповідальність за цей злочин. Ризик надмірно широкого застосування ст. 437 КК України до осіб, які фактично не мають впливу на політичні або військові рішення держави-агресора, дискусійність змови як самостійної форми злочину, розмитість законодавчих понять та відсутність чіткого розмежування між окремими формами об'єктивної сторони усе це становить сукупність ключових проблем, виявлених у ході проведеного аналізу. Багатоелементна та складна природа об'єктивної сторони злочину агресії за ст. 437 КК України, що охоплює як попередні форми злочинної поведінки планування, підготовку та розв'язування агресії, так і безпосереднє ведення агресивної війни чи агресивних воєнних дій, зумовлює нагальну потребу в подальшому законодавчому вдосконаленні цієї норми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 14.05.2026).

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19 (дата звернення: 14.05.2026).

3. Юріков О. О. Протидія планування, підготовці, розв'язанню та веденню агресивної війни на території України. Юридичні науки та їхня роль у розвитку правової культури сучасної людини: монографія. Baltija Publishing. Рига. 2022. С. 180-197. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-209-8-9 URL: https://surl.li/rlshcm (дата звернення: 14.05.2026).

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., перероб. та допов. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

5. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3909-20 (дата звернення: 24.05.2026).

6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4012-20 (дата звернення: 24.05.2026).

7. Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнародний документ від 17.07.1998 URL: https://surl.li/bgavny (дата звернення: 25.05.2026).

8. Визначення агресії : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1974 № 3314 (XXIX). URL: https://surl.li/beshdd (дата звернення: 14.05.2026).

9. Resolution RC/Res.6. The Crime of Aggression : adopted at the 13th plenary meeting, on 11 June 2010, by the Review Conference of the Rome Statute of the International Criminal Court. URL: https://surl.li/dfnims (дата звернення: 30.05.2026).

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2024 у справі № 415/2182/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176 (дата звернення: 24.05.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 08.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.11.2026